Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)
Eurasian Journal of Social and Economic Research (EJSER)
ISSN:2148-9963 **www.asead.com**

KUR'ÂN ÂYETLERİ BAĞLAMINDA FAİZE DAİR TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR

Dr. Erkan KAYA[1]

ÖZET

Bu makalede, faiz kavramı ve İslam'daki ribâ yasağı araştırılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de ticaretten farklı bir kazanç şekli olarak tanımlanan faiz, zenginler ve aracı kurumlar lehine işleyen, emekçileri ve ihtiyaç sahiplerini sömüren bir sistem olarak değerlendirilmiştir. Tarih boyunca birçok medeniyet, faizi yasaklamış veya sınırlandırmaya çalışmıştır. Kur'ân'da faiz, riba olarak zikredilmektedir. Faiz ile riba arasında birebir olmasa da iş ve ana faktörler bakımından birçok benzerlik söz konusudur. Faizin toplumsal ve finansal anlamda birçok tesiri bulunmaktadır. Bu çalışmada âyetler ışığında faize dair uzman yaklaşımlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda âyetler, hadisler ve tefsirler referans alınmıştır. Bu araştırmada ilahiyat alanında uzman olan akademisyenlerle mülakatlar gerçekleştirilmiş olup faiz, riba, ev ve araç kredilerine dair uzman kesimin görüş ve düşünceleri analiz edilerek aktarılmaya çalışılmıştır. Yine bu araştırmamızda faiz ile riba arasındaki bağlantı uzman akademisyenlerin görüş ve düşünceleri ekseninde ifade edilmiştir. Özellikle enflasyon bağlamında faizle ribanın birebir aynı olmadığını düşünenler olduğu gibi, faizin günümüz ekonomik sisteminde kaçınılmaz hale geldiğini belirtenler de bulunmaktadır. Katılım bankalarının kâr payı sisteminin faize alternatif olup olmadığı konusunda da farklı yorumlar yapılmıştır. Araç ve ev kredileri konusunda ise, faizli kredilerin caiz olmadığını söyleyenler çoğunluktadır. Ancak zaruret halinde, faizli kredi kullanımının caiz olabileceğini düşünenler de vardır. Genel olarak, faiz ve riba tartışmalarının modern ekonomik sistemin dinî boyutları açısından daha derinlemesine ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kurân, Faiz, Riba

[1] Van YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir ABD, ORCID: 0000-0001-8626-7416, mrvrkn2565@hotmail.com

SOCIAL APPROACHES TO INTEREST IN THE CONTEXT OF QURAN VERSES

ABSTRACT

This article discusses the concept of interest and the prohibition of ribâ in Islam. Interest, defined in the Qur'an as a form of profit distinct from trade, has been evaluated as a system that operates in favor of the wealthy and intermediary institutions while exploiting laborers and those in need. Throughout history, many civilizations have either banned or attempted to regulate interest. In the Qur'an, interest is referred to as ribâ. Although ribâ and interest are not entirely identical, they share many similarities in terms of function and core principles.Interest has significant social and financial implications. This study aims to identify expert perspectives on interest in light of Qur'anic verses. The societal impact of interest is also conveyed in this research. Our study utilizes verses, hadiths, and tafsir sources. Additionally, interviews were conducted with scholars specializing in theology. Expert opinions and analyses regarding interest, ribâ, home, and vehicle loans have been presented in this research. Furthermore, the connection between interest and ribâ has been explored based on the views of expert theologians. Some scholars argue that interest and ribâ are not entirely the same, especially in the context of inflation, while others believe that interest has become an unavoidable aspect of today's economic system. Different interpretations exist regarding whether the profit-sharing system of participation banks serves as an alternative to interest. Regarding home and vehicle loans, the majority of experts state that interest-based loans are not permissible. However, some argue that interest-bearing loans may be permissible in cases of necessity. Overall, the discussions on interest and ribâ indicate that the religious dimensions of the modern economic system require deeper analysis.

Keywords: Tafsir, Quran, Interest, Riba

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'de riba kelimesiyle ifade edilen ve ticaretten çok farklı addedilen faiz, tek tarafın lehinde maddi anlamda sadece zengine ve aracı kurumları olan bankalara kazanç sağlayan bir sistemin göstergesi olarak ifade edilebilir. Faizin ticaretten temel farkı, zarar ihtimalinin sıfır noktasında olmasından kaynaklanmaktadır. Faizde şartlar sermayedarın lehine dönmekte, emekçinin ise aleyhine işlemektedir. Dolayısıyla faiz, her ne kadar kazanan anlamını ifade etse de bu kazanma şekli sadece zenginler için geçerli olmakla birlikte muhtaç kesim için kayıp ve zararın adı olarak ifade edilebilir.

Faizin tarihine bakıldığında eski çağlardan itibaren var olan ve sürekli emekçiyi sömüren bir sistemin yansıması olduğu görülmektedir. Yunan filozoflarından Aristo faizi bir zulüm aracı olarak nitelemiş ve çokça kötülemiştir. Ayrıca Roma imparatorluğunun ilk dönemlerinde faiz yasaklanmıştır. Sonrasında sermaye sahibi tüccarların ekonomik anlamda gücü ele geçirmeleri neticesinde faize dair toleranslar göze çarpmaktadır (Özdemir, 2010).

Sümerlere ait belgelerde faiz *'mas'* kelimesiyle, Asurlularda *'şibtum'* kavramıyla ifade edilmiştir (Yereli vd., 2017, 34). Mısır, Sümer, Bâbil, Asur, eski Yunan, Roma gibi toplumlarda faizin hüküm sürdüğü ve faizle mücadele edildiği tarihi belgelerden anlaşılmaktadır (Özsoy, 1995).

Ortaçağ Avrupa'sında dini hava hâkim olduğu için faiz yasaklanmıştı. Çünkü kilise faize karşıydı. Ancak ilerleyen süreçte faizin yasağı aşılmaya çalışılmış, faiz bir dogma olarak nitelenmiştir (Özdemir, 2010).

Yeniçağda ise ekonominin kapitalist bir niteliğe büründüğü görülmektedir. Bu durum faizin ekonominin kilit taşı olmasına sebep olmuş, böylece faiz, dini ve ahlaki boyuttan çıkarak ekonomi için bir çıkar ve kazanç vesilesi olarak kabul görmüştür. Martin Luther, kilisenin faize karşı tutumu sebebiyle faize kısmen olumlu bakmıştır. Jean Calvin ise faizle ilgili olumsuz düşünceleri tamamen reddetmiştir. Batı Avrupa'da faizi paranın kirası olarak ifade eden Merkantilizm, faizin yayılmasına ciddi anlamda etki etmiştir.

İslam öncesi cahiliye döneminde ise riba olarak adlandırılan faizin çokça istimal edildiği aktarılmaktadır. O dönemde faiz, *ribâ en-nesie* (vade faizi), *ribâ el-fadl* (fark faizi) olarak iki şekilde uygulanmaktaydı. Aynı türden iki malın biri peşin, diğeri ise belirli bir vadeye bağlı olarak veresiye satılmasına *ribâ en-nesîe* adı verilir. Vade faizinde esas olan verilen paranın belli bir süreye yayılarak şartlar dâhilinde üstüne belli oranda faiz bırakılıp borçludan alınmasıydı. Bin tlyi iki ay sonra bin beş yüz tl almak kaydıyla birisine satmak bu tür faize örnektir. Ribâ el-fadl(fark faizi) ise, tartılır ve ölçülür cinsten olan şeyleri, kendi cinsleriyle peşin, ancak artırımlı olarak değişmeye denir. Bu faiz çeşidinde vade bulunmamaktadır (Coşkun, 1973, 38). Fark faizinde vade yok ancak artış var. Günümüz bankalarının kredi kartlarından aldığı nakit avans ve ek hesaptan kaynaklı faizler, fark faizine örnek gösterilebilir. Taksitli nakit avans ise vade faizinin örneği olarak ifade edilebilir.

Günümüzde ise bankaların resmi bir şekilde parayı satarak faizli işlemler yaptıkları görülmektedir. Faizli bankalar parayı peşin ve vadeli bir şekilde satarak faiz uygulamaktadırlar. Faiz günümüzde devletlerin finansal temeline yerleşerek kaçınılmaz bir kazanç olarak düşünülmektedir (Kaya, 2024, 36).

1. RİBA VE FAİZ

Ribâ kelimesi, Arapça "ra-bê" (ربا) kökünden türemiş olup, büyümek, artmak, gelişmek, yetişkin hale gelmek ve bir miktarı aşmak gibi anlamlar taşımaktadır (el-İsfehanî, çev. Türker, 2018, 591). Ayrıca, kelime tepe, yükselti ve yücelme anlamlarını da içermektedir (el-İsfehanî, çev. Türker, 2018, 591-592). Kur'an-ı Kerim'de ribâ kavramı, rabâ (ربي) (Fussilet 41/39) kabarma ve gelişme; rabveh (ربوة) (el-Bakara 2/265; el-Mü'minûn 23/50) tepe ve yamaç; râbiyâ (رابيا) (er-Ra'd 13/17; el-Hakka 69/10) artış ve şiddetlenme; erbâ (أربي) (en-Nahl 16/92) daha güçlü ve fazla olma şeklinde farklı bağlamlarda kullanılmıştır.

Ribâ, sermayenin veya anaparanın üzerine yapılan eklemeler ve artışlar olarak tanımlanabileceği gibi, İslam hukukunda belirli bir artış biçimine özel olarak atıfta bulunur. Bu bağlamda Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de faiz hakkında şu şekilde buyurmaktadır: *"İnsanların mallarında çoğalsın diye verdiğiniz faiz, Allah katında artmaz."* (Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meali, 2004, er-Rum 30/39). Başka bir ayette ise *"Allah ribâyı yok eder, sadakaları ise artırır."* (el-Bakara 2/276) ifadeleri yer almaktadır (el-İsfehanî, çev. Türker, 2018, 592). Bu ayetlerde, faizin gerçekte bir artış sağlamadığı, aksine malın bereketini yok ettiği belirtilmektedir. Mülkün gerçek sahibi olan Allah, faiz yoluyla kazanılan servetin çeşitli musibetler, belalar ya da hastalıklarla yok olabileceğini ifade etmektedir.

İslamî literatürde, taraflar arasında karşılıklı fayda sağlaması beklenen bir sözleşmede herhangi bir karşılıksız fazlalık ribâ olarak değerlendirilir. Ribâ, hem karşılıklı bir kazanç amacı güden hem de karşılıksız şekilde gerçekleşen bir haksız kazanç türü olarak tanımlanır. Dolayısıyla, bir işlemin ribâ olarak nitelendirilmesi için bir tarafın karşılıksız bir kazanç elde etmesi gerekir. Ribâ, bir sözleşme çerçevesinde meydana gelen haksız kazanç olup, ticaretten farklı bir yapıya sahiptir. Eğer bir sözleşmede aynı türden ve eşit miktarda iki mal değiş tokuş ediliyorsa ve bir tarafa ek bir kazanç sağlanıyorsa, bu durum ribâ yani günümüz ifadesiyle faiz olarak kabul edilir (Elmalılı, 1992, 1/236-237).

Bir sözleşme esnasında, taraflardan birine karşılıksız olarak sağlanan her türlü fazlalık ribâ olarak kabul edilmektedir. İslam'da ribânın yasaklanmasının temel sebebi, adil olmayan bir kazanç sistemi olmasıdır. Borç verme durumlarında da faiz, belirli şartlarla ortaya çıkabilir. Örneğin, bir kişinin başka bir kişiye hiçbir ek şart koşmadan borç para vermesi ve vade sonunda yalnızca verilen miktarın geri ödenmesi durumunda ribâ söz konusu olmaz. Ancak, borç veren kişi belirli bir şart ileri sürer ve borcun geri ödenmesi esnasında fazladan bir ödeme talep ederse, bu durum ribâ kapsamına girer ve İslam hukukuna göre yasaklanmış bir işlem haline gelir (Yereli vd., 2017, 36).

Faiz kısaca şu şekilde izah edilebilir: Bir kimse 300 gr gümüşü 305 gr gümüşle peşin veya veresiye olarak değişirse bu 5 gr fazlalık faizdir. Yine 10 kg hurmanın 15 kg hurmayla peşin veya veresiye olarak değişiminde 5 kg fazlalık faiz olur (Coşkun, 1973, 36).

Faiz kelimesi, fe-ye-da (فيض) kökünden türemiş olup, yükselme, artma, kabarma ve fazlalık gibi anlamlara gelmektedir (el-İsfehanî, çev. Türker, 2018, 1148). Kelimenin sözlük anlamına göre, faiz; ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, taşkınlık ve fazlalık gibi çeşitli anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda, faiz kavramının temel bileşenleri arasında para ve fazlalık unsuru yer almaktadır (Yereli vd., 2017, 33).

Terim olarak faiz, aynı cins ve eşit miktardaki iki şeyin değişimi sırasında, bir taraf için şart koşulan fazlalık olarak tanımlanır (Özdemir, 2010, 64). Bir başka ifadeyle, faiz belirli malların değişimi esnasında ortaya çıkan haksız bir fazlalık olarak görülmektedir. Eğer bir mal, aynı türdeki başka bir mal ile eşit şartlarda takas edilmeyip, karşılıksız bir fazlalık içeriyorsa, bu faiz olarak değerlendirilir (ez-Zühaylî, 2011, 5/495).

Genel anlamda, faiz mutlak bir artış olarak nitelendirilebilir; ancak daha spesifik bir bağlamda, borç verenin, borçludan aldığı fazlalık olarak tanımlanır (es-Sabunî, 2012, 1/352). İslam hukukunda ise, karşılıklı faydaya dayanan bir sözleşmede karşılıksız bırakılan herhangi bir fazlalık, faiz olarak kabul edilir (Elmalılı, 1992, 2/236).

Faiz ve riba ile ilgili verilen bilgilerden hareketle aralarında birebir benzerlik veya yakınlıktan söz edilebilir. Her iki terim de aynı cins mallar üzerinden vadeli ve vadesiz bir şekilde şartlı olarak artışları ifade etmektedir.

2. FAİZE DAİR ÂYETLER VE TEFSİRLERİ

Riba/Faiz Kur'ân'da 5 âyette 7 defa zikredilmektedir. 6 defa marife, 1 defa nekre olarak zikredilir. Faizin medenî âyetlerde zikredildiği, âyetlerin sebeb-i nüzullerinden anlaşılmaktadır (Kaya, 2024, 151). Riba/Faiz, hicretin 9. yılında farz kılınmıştır. Riba âyeti Kur'ân'ın en son nazil olan âyetlerindendir. Ribaya dair hükümler, peygamberlik yıllarının sonuna doğru ve Mekke'nin fethi sıralarında nazil olmuştur. Duyurulması ve ilk defa uygulanması Veda Hacc'ı esnasında olmuştur (Elmalılı, 1992, 2/239).

"Faiz yiyenler tıpkı şeytanın çarptığı kimsenin kalkışı gibi kalkarlar. Bu, onların 'faiz de alışveriş gibidir' demelerinden dolayıdır. Halbuki Allah alışverişi mübah faizi ise haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir talimat gelir, o da faizden vazgeçerse, daha önce yaptığı muamele kendisi için geçerlidir, hakkındaki hüküm de Allah'a aittir. Her kim tekrar faizciliğe başlarsa, işte onlar cehennemliktir ve orada ebedi kalacaklardır."(el-Bakara, 2/275).

Sakif kabilesinden olan Amr oğullarının, Muğire oğullarından alacağı bir miktar paraları vardı. Ancak bu kabile paralarının faiziyle iade edilmesini istiyordu. Bunun üzerine *"Ey İman edenler! Allah'tan korkun, eğer inanıyorsanız faizden*(henüz alınmayıp) *geri kalan kısmı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, o takdirde Allah ve Resulü ile savaşa girdiğinizi bilin ... "* (el-Bakara, 2/279) âyetleri nazil oldu. Âyetin nazil olmasından sonra Sakifliler: "Allah ve Resulü ile savaş yapacak durumuz yok" diyerek tövbe ettiler ve sadece borç verdikleri paranın miktarını talep ettiler (es-Sabûni, 2003, 1/320). Bu âyette faiz yiyenlerin, kıyamet günü kabirlerinden saralı kimsenin hali gibi ve şeytan çarpmış gibi kalkacakları, yani çok çirkin bir halde olacakları bildiriliyor. İbn-i Abbas (r.a) âyetten hareketle der ki: *'faiz yiyen kişi kıyamet günü nefessizlikten boğulan deli halinde diriltilir.'* İbn-i Abbas, İkrime, said b. Cübeyr, Hasan-ı Basri, Katade, Mukatil b. Hayyan bu âyete dair şu ifadeyi kullanırlar: *'Faiz yiyenler, kıyamet günü kalkamayacaklar.'* (İbn-i Kesir, 2020, 1/532). Faizcilik yapan ve böylece servet elde ediyoruz diye muhtaçların kazançlarını ellerinden alan ve üretimin hedefini kamu yararından kişisel çıkarlara dönüştüren gerçekte ise üretimden çok tüketime hizmet eden, hayr yoluna harcama amacının tamamen zıttına gidenler, *"ancak kıyamet gününde şeytan çarpmış saralı veya deli gibi perişanlık içinde kalkarlar."* Faiz yiyenlerin şeytana benzetilmesi, bu ifadenin gerçek mi yoksa mecazi mi olduğu konusunda tartışmalara yol açsa da, burada esas vurgulanan faizin derin zararları ve gizli etkileridir. Faizle geçinenler, insanların emeği üzerinden kazanç sağladıkları için çalışmaya ihtiyaç duymaz, zamanla tembelliğe alışırlar.

Bu durum, onların günlük yaşamına da yansır; Çoğu ağır uyanır, yorgun ve bitkin bir halde yataktan kalkar, sendeleyerek hareket eder. Hayatları sürekli faiz kazanma düşüncesi ve faizle ilgili konuşmalarla devam eder, kazançları ellerinden gittiği zaman toparlanmaları da zor olur. Ancak daha önemli olan husus, faizin ruhsal etkileridir. Bir hadiste belirtildiğine göre, faiz yiyenler kıyamet günü mezarlarından sara hastası ya da aklını kaybetmiş bir hâlde kalkacak ve bu durum onların ayırt edici bir özelliği olacaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.s), Miraç gecesinde faizcileri bu şekilde görmüş ve onların kim olduğunu sorduğunda Cebrail (a.s) ona Bakara Suresi 275. ayetini hatırlatmıştır (Elmalılı, 1992, 2/241).

"Allah, ribayı(faiz) *yok eder sadakaları ise bereketlendirir. Allah, küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez."*(el-Bakara, 2/276).

Beydavi, *Allah faizi mahveder* ifadesinden hareketle faiz, malın bereketini giderir ve içine girdiği malı helak eder, şeklinde izah eder (Beydavî, 2017, 1/343). İbni Kesir, yüce Allah faizi yok ettiğini haber veriyor, der. Bu, ya malı sahibinin elinden tamamen çıkarması veya sahibini malının bereketinden mahrum ederek ondan faydalanmasını engellemesi suretiyle olur. Böylece yüce Allah faiz sebebiyle ona dünyada azap eder, kıyamet günü de cezalandırır. Bu âyet hakkında İmam Taberi şöyle der: bu âyet İbn-i Mesut (r.a) kanalıyla Resulullah (s.a.s)'den rivayet edilen *'faiz, çok da olsa, akıbeti azlıktır'* hadisinin benzeridir (İbn-i Kesir, 2020, 1/537).

Faizle uğraşan bir düzenin hâkim olduğu toplumlarda, gerçek anlamda bereket, huzur, mutluluk, güven ve sükûnetin kalması mümkün değildir. Yüce Allah, faiz gelirlerini etkisiz hale getirir ve yok eder. Faiz yaygınlaştığında, toplum görünürde refah ve bolluk içinde olduğu gibi hakikatte kıtlık, sıkıntı ve çaresizlik kaçınılmaz olur. Gelir kaynakları bakımından son derece zengin ülkelerde yaşayan insanların kalpleri üzerine çöken bedbahtlıktan söz etmek yerinde olur. Günümüzde bu ülkelerden, tüm dünyaya sıkıntı, korku ve acı yayılmaktadır. İnsanlık, sürekli olarak saldırıların tehdidi altında yaşamakta ve her gün soğuk savaşın sebep olduğu gerginlikle yatıp kalkmaktadır. Her geçen gün hayat -farkında olsun olmasın- insanların sinirleri üzerinde bir ağırlık meydana getirmekte böylece ne malında ne ömründe ne sağlığında ne de gönül dünyasında bereket yüzü görmektedir (Seyit Kutup, 2003, 1/515). Bu psikolojik ve sosyolojik dağılmaları günümüzde yaşamaya ve görmeye devam ediyoruz. Müfessir Kutup, âyetin tefsirini yaparken zamanının şartları içerisinde yorumlamasına rağmen günümüzdeki acı manzaraları da tasvir etmiş olmaktadır. Bu durum Kur'ân'ın gençliğini ve evrenselliğini muhafaza ettiğini de göstermektedir. Zira bir yasak karşısında zafiyet gösteren bir toplum her ne zamanda olursa olsun bedbahtlık ve hasarete düçar olabilmektedir.

"Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve eğer inanmışsanız, mevcut faiz alacaklarınızı terk edin"(el-Bakara, 2/278).

"Eğer faizcilikten vazgeçmezseniz, artık Allah ve Rasûlü'ne karşı savaş açtığınızı, onların da size savaş açtığını bilin. Eğer tövbe ederseniz anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz."(el-Bakara, 2/279).

Bu ayetlerde (el-Bakara, 278-279) faizden uzak durulması hususunda emirler mevcuttur. Nitekim Seyit Kutup bu ayetleri şöyle açıklamaktadır: Âyet –i kerime iman edenlerin imanını, faizden kalanını bırakma şartına bağlıyor. Eğer onlar, Allah'tan korkup faizin kalan kısmından vazgeçmezlerse hakiki anlamda inanmış değiller, mümin olduklarını dile getirmiş olsalar da… Çünkü iman; yüce Allah'ın emrettiğine itaat, bağlanma ve güven olmadıkça gerçekleşmez. Ayet-i kerimede ana mal üzerinden arta kalan miktarın yani faizin terk edilmesi emredilmektedir. Faizi terk ise imanın bir gereği olarak belirtilmektedir. Kişi, faizi terk etmediği takdirde Allah ve Resulü'ne savaş ilan etme pozisyonuna düşmektedir. Seyit Kutup bu durumun çok korkunç bir durum olduğunu ifade etmekte ve sonuç olarak kişinin mahvolacağı bir savaşa girmemesi gerektiğini vurgulamaktadır (Seyit Kutup, 2003, 1/518-519).

Elmalılı ise âyetleri şu şekilde tefsir etmektedir: Burada ribayı terk etmeyenleri, gerek riba helaldir inancına dönmüş mürted veya ahdini bozmuş kâfir olsun, gerekse ribanın haram olduğuna inanıp o inançla yaşamayıp ribaya devam eden fâsık mümin olsun; her ikisine de yüce Allah savaş ilan etmeyi emretmiştir (Elmalılı, 1992, 2/251-252).

"Ey iman edenler, faizi kat kat artırılmış olarak yemeyin. Ve Allah'tan sakının, umulur ki kurtulursunuz."(Âl-i İmrân, 3/130).

Bu ayet-i kerime, cahiliye Arapları zamanındaki faiz uygulamalarını bildirmektedir. Bu durum şu şekilde aktarılabilir: Cahiliye döneminde bir şahıs, diğer bir şahsa mesela bir miktar faiz ile bir sene müddetle 100 tl ödünç verirdi. Müddeti biter de bu borç verilemezse borç sahibinin talebi üzerine bu borç miktarını mesela 200 tl'ye çıkarmakla bir sene daha uzatır böyle seneler geçtikçe bu miktar da arttırılırdı. İşte bu ayeti kerime ile cahiliye âdeti kötülenmiş, Müslümanlar böyle bir uygulamadan uzak tutulmuşlardır. Bu âyet kat kat olmayan faizin helal olduğunu vurgulamıyor, aksine böyle bir muamelenin insafsız bir muamele olduğunu vurguluyor. Dolayısıyla riba/faiz az veya çok olsun bu ayette net bir şekilde yasaklanmıştır ((İbnu'l Cevzi, 2015, 1/442; Bilmen, ts., 1/455-456, Elmalılı, 1992, 2/422).

Seyit kutup "kat kat katlamak" üzerinde durarakder ki: Bazı insanlar, bu ayeti delil getirerek haram olan faizi meşrulaştırmaya çalışmakta ve haram edilen faiz, kat kat katlanandır, demektedirler. %4… %5… %6… %7… %9… ise kat kat katlama değildir. Dolayısıyla haram kapsamına girmez diyerek bununla insanları aldatma yönüne gitmektedirler. Öncelikle kat kat katlamak deyiminin bir olguyu vasıflandırdığı hükümle ilgisinin bulunmadığını ve Bakara suresinde, hiçbir sınırlama hiçbir kayıt belirtmeden faizin temelde haram olduğu belirtilmiştir. Nitekim her ne surette olursa olsun *"faizden arta kalandan el çekin"* hükmünün kesin olduğunu yine aynı kesinlikle belirtmemiz gerekir. Bu gerçeği bu şekilde beyan ettikten sonra kat kat katlama vasfı ile ilgili şu açıklamayı yapabiliriz: Aslında bu özellik, yalnızca söz konusu ayette yasaklanan ve o dönemde Arap Yarımadası'nda mevcut olan belirli bir faiz türüne özgü o zamanla sınırlı bir vasıf taşımamaktadır. Bu özellik, tarih boyunca haksız kazanç sağlayan tüm faiz sonuçlarının ortak bir vasfıdır. Faiz düzeninin anlamı; malın faiz esası üzerine işlem görmesidir. Bu da gösteriyor ki faiz işlemi bireysel ve basit bir işlem değildir.

Bir açıdan sürekli tekrarlanan diğer bir açıdan da mürekkep bir işlemdir böyle sürekli tekrarlanmak ve birleşmek suretiyle kesintiye uğramadan zamanla birlikte kat kat katlanır. Faiz düzeni tabiatının gereği olan bu vasfını her zaman korumuştur. Bu vasıf, sırf Arap Yarımadası'nda yürürlükte olan işlemlere özgü değildir her çağda bu düzenin kaçınılmaz özelliğidir (Seyit Kutup, 2003, 2/183-184).

"Yahudilerin zulmü sebebiyle bir de çoğu kimseyi Allah yolundan çevirmeleri, menedildikleri halde faiz almaları ve haksız yollarla insanların mallarını yemeleri yüzünden kendilerine (daha önce) *helal kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık; içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık"*(en-Nisâ, 4/160-161).

Said Nursi bu âyeti Yahudilerin hırsları üzerinden açıklamaktadır: Milletler içerisinde her milletten daha fazla hırs ile dünyaya yapışan ve aşk ile dünya hayatına bağlanan Yahudi milleti, pek çok zahmet ile kazandığı, kendisine faydası az, yalnız hazinedarlık ettiği gayr-ı meşru bir riba servetiyle, bütün milletlerden yedikleri sefalet ve zillet tokadı, ihanet ve cinayetler gösteriyor ki: hırs, zillet ve hüsranın neticesidir (Nursi, 2010, 271).

Âyetin, Yahudilerin zulümlerini vurguladığı söylenebilir. Yüce Allah, Yahudilere faizi haram kılmışken onlar faizi aldılar, çeşitli hileler ve türlü şüpheli yollarla faizi elde etmeye çalıştılar. İnsanların mallarını haksız bir şekilde yediler (İbn-i Kesir, 2020, 2/326; Razi, 2002, 8/411).

"*İnsanların mallarında artış olsun diye, verdiğiniz herhangi bir faiz Allah katında artmaz. Allah'ın rızasınıisteyerek verdiğiniz zekâta gelince, iştezekâtı veren o kimseler evet onlar* (sevaplarını ve mallarını) *kat kat arttıranlardır"*(er-Rûm, 30/39).

Bu âyetin, Cahiliye döneminde faizle uğraşan Taifliler ve Mekkeli Kureyşliler hakkında indiği, Süddi tarafından rivayet edilmiştir. Âyette geçen "faiz" ile ilgili farklı yorumlar bulunmaktadır. İlk yorum, herkes tarafından bilinen ve genellikle riba olarak anılan "faiz" anlamıdır. Süddi'nin rivayeti ve bunların zahiri anlamı bu yöndedir. Bu anlamdan hareketle şu şekilde bir çıkarım mümkün: insanların mal varlıklarından daha fazla kazanç sağlamak amacıyla sahip oldukları faizli paraları, Allah hiçbir şekilde artırmaz. Buna göre, bu âyetin nazil olduğu dönemde faiz haram kılınmadan önce bile, faizli işlemler olumsuz bir şekilde belirtilmiş ve kınanmıştır. Bir başka görüş ise, insanların mallardan fazla karşılık alabilmek için yapılan hediye ve bağışların Allah katında bir artış olmadığı, bunların sevap ve fazilet getirmediği yönündedir. Faizin Allah'ın katında günah ve azabından başka hiçbir ücret ve sevabı olmadığı gibi; insanlardan fazla karşılık almak üzere verilen hediye ve atiyyelerin de Yüce Allah'ın katında hiçbir ücret ve sevabı yoktur (İbn-i Kesir, 2020, 5/400; Elmalılı, 1992, 6/259-260; Emiroğlu, ts., 9/87-88).

Özetle ifade edilecek olursa faize dair âyetlerin tümünde Müfessirler ortak düşünce ve görüşlere sahiptir. Müfessirler âyetleri izah ederken dünya görüşünden ve zamanın koşullarından etkilenebilir. Ancak dikkat edilirse hiçbir müfessir riba-faize dair âyetleri şahsi ve dünyevi çıkarları ekseninde yorumlama teşebbüsünde bulunmamıştır.

Günümüzde *"kat kat faiz yemeyin"*âyetinin haram olduğunu ifade edenlerin -müfessirlerin açıklamalarından hareketle- sığ düşüncelere sahip oldukları görülmektedir.

3. FAİZE DAİR HADİSLER

Hadis-i Şeriflerde, faiz almanın dokuz büyük günahtan biri olarak sayıldığı belirtilmektedir. Bu da faizin İslam dini açısından son derece ağır bir günah olduğunu göstermektedir (İbnu'd Deyba', 2020, 6/181).

İbn-i Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *"Faiz alana da verene de lanet olsun."*Tirmizi ve diğer muhaddisler *"Faize şahitlik edenlere de ve yazanlara da lanet olsun",* şeklindeki fazlalık ile rivayet etmişlerdir (Nevevi, 2013, 3/201).

Hadislerde faiz muamelesine bulaşan herkes ilahî tehtide maruz kılınmıştır. Sadece almak veya vermek değil, bu muameleye kâtiplik, şahitlik yapmak da yasaklanmıştır. Bu hadisten, batıl olan bir yardımın da haram olduğuna dair hükümler çıkarılmaktadır. Yani yanlış ve haram olan işlere maddi veya manevi yardımda bulunulması, İslam'a aykırı bir davranış olarak kabul edilmiştir (Canan, ts., 1/523).

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resulullah(sav) şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar öyle bir döneme ulaşacak ki, o zaman faiz yemeyen kalmayacak. Öyle ki, doğrudan faize bulaşmayan bile onun dumanına maruz kalacak." Başka bir rivayette ise, "tozu bulaşacak"*denilmiştir (Canan, ts., 1/524).

Amr ibnu'l Ahvas (r.a)'dan rivayetle Resulullah (s.a.s) veda haccı sırasında şöyle buyurmuştur:

"Haberiniz olsun, cahiliyye devrindeki bütün faizler kaldırılmıştır, ödenmeyecektir. Sadece verdiğiniz anaparayı alacaksınız. Böylece ne zulmetmiş olacaksınız ne de zulme uğramış olacaksınız."(Canan, ts., 1/526).

Özetle Hadis-i Şeriflerde riba/faiz ciddi anlamda yasaklanmıştır. Faiz alan da veren de yerilmiştir. Faiz, Kur'ân'ın ilk müfessiri Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından büyük günahlardan sayılmıştır. Faize götüren her türlü yoldan uzak durulması tavsiye edilmiştir.

4. İLAHİYAT ALANINDA UZMAN AKADEMİSYENLERİN FAİZE DAİR DÜŞÜNCE VE ÇIKARIMLARI

Araştırmamızı ilahiyat fakültelerinde akademisyen olan katılımcılara faiz ile ilgili sorular yönelterek tamamlamaya çalıştık. Bu çalışma 2023 yılı içerisinde yapılmış olup alanında uzman olan akademisyenlere çeşitli sorular sorulmuş, ses kayıtları tutulmuş sonrasında ise cevaplar yazıya dökülmüş ve analiz edilerek aktarılmıştır. Katılımcıların uzmanlık alanları ve birtakım bilgileri aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

Banka faizi, Kur'ân' ve hadislerde yasaklanan Riba kavramıyla birebir aynı mıdır? İzah eder misiniz?

Riba kelimesi; tepe, şişkinlik, bir şeyin artması, çoğalması, büyümesi ve kabarması gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise riba, anaparaya eklenen fazlalık anlamında kullanılmaktadır. Ancak fıkhi literatürde, özellikle muameleler açısından değerlendirildiğinde, bu fazlalığın sadece taraflardan biri lehine gerçekleşmesi durumunda riba olarak kabul edildiği belirtilmektedir (el-İsfehanî, 2012). Gerçekleştirdiğimiz mülakatta, Kur'ân'da geçen riba ile günümüzdeki faiz kavramının aynı olduğunu ya da birbirine oldukça yakın anlamlar taşıdığını ifade edenler olduğu gibi, bu iki kavramın farklı olduğunu savunan görüşler de mevcuttur. Bu farklı yaklaşımlar, riba ve faizin anlam ve uygulama açısından daha detaylı bir şekilde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Kaya, 2024).

> *Birebir aynıdır elbet diyemem. Ancak riba kelimesi Arapçada rebve kelimesi raba kabarmak, şişkinlik demektir. Ama bu köpük için de kullanılır. Bu kabarma köpük ile ilişkili olduğu için yani içi hakikatte dolu olmayan şey demektir… Bunu şunun için söylüyorum Riba kelimesinin böyle kabarmak anlamı var, şişkinlik anlamı var…* (K10, Kişisel Görüşme, 31 Ocak 2023).

Faiz ise kelimenin sonu ز (ze) olursa kazanmak, zafere ulaşmak, başarmak ve kurtuluşa ermek gibi anlamlara gelir. Kimi katılımcı günümüzde faiz kelimesinin başaran ve kurtuluşa eren anlamına geldiğini ifade etmektedir (Kaya, 2024).

> *Faiz kelimesi bir defa Kur an'ı Kerim'de bildiğimiz faiz anlamında geçmiyor, onu da söyleyeyim. Tam tersine faiz kelimesi ise kurtuluşa eren demektir, başaran demektir. Türkçedeki kullanımının Arapçadaki mana ile bir alakası yok. Bizim Türkçede faiz dediğimiz kelimenin Arapça karşılığı riba kelimesidir* (K10, Kişisel Görüşme, 31 Ocak 2023).

Faiz kelimesinin sonu ض(dad) olursa, dolup taşmak, bol olmak ve yayılmak gibi anlamlara da gelir. Dolayısıyla bu anlamı itibariyle faizin, Kur'ân'da zikredilen riba lafzıyla birebir olmasa da benzer olduğu söylenebilir (Kaya, 2024).

Katılımcıların büyük bir kısmı, faiz ve riba kavramlarının özünde aynı anlama geldiğini düşünmektedir. Her iki terim de, belirli mallar üzerinden uygulanan fazlalık veya artış miktarını ifade etmektedir. Örneğin, 100 TL'nin bir ay sonra borç veren kişiye ya da bankaya ek bir miktarla geri ödenmesi durumunda, bu işlem faiz veya riba olarak değerlendirilir. Çünkü her iki durumda da haksız bir kazanç söz konusudur. Bu durumun yalnızca para birimleriyle sınırlı olmadığı, gümüş veya altın gibi değerli madenler söz konusu olduğunda da aynı hükmün geçerli olduğu düşünülmektedir (Kaya, 2024).

> Aynı aynı yani. Çünkü karşılıksız, emeksiz para kazanmak yani para üzerinden para kazanmak. Bunun hiçbir farkı yok… (K3, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2023).

Ribanın haram kılınmasına sebep olan temel unsurların, gerekçelerin ve faktörlerin faizde de bulunduğu söylenebilir (Kaya, 2024).

> *... Kur'ân-ı Kerim'deki ribaya baktığımızda ve bu ribanın yasaklanmasını sağlayan bir takım temel illetler, gerekçeler, faktörler var. Bu faktörlerin hepsinin biz banka faizlerinde de bulunduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bugünkü banka faizi ile Kur'an ı Kerim'deki riba arasında, riba faizi arasında veya da hadislerde yasaklanan faiz arasında büyük oranda bir benzerlik bulunuyor. Aynıdır diyebiliriz* (K12, Kişisel Görüşme, 4 Nisan 2023).

Faizi ribadan ayrı tutanlar, genellikle kişisel arzuları olan, herhangi bir sağlam dayanağa sahip olmadan asılsız yorumlarla hareket edenler olarak değerlendirilmektedir (Kaya, 2024).

> *Faiz, fıkhın çeşitli mezhepler doğrultusunda fıkıh imamları yani fıkhi mezhepler bunu açıklamışlar ve o faiz, âyet ve hadislerde söylenen faizlerin kendisidir ve dolayısıyla bu faizlerden mutlak surette uzak durmak lazımdır... Dolayısıyla bu banka faizlerini yok efendim bu Kur'ân'da zikredilen riba ile aynı değilmiş diye bu tamamen insanların kendi arzu ve istekleri doğrultusunda fıkhi bir meseleye dayanmadan kendi arzu ve istekleri sonucunda ortaya koydukları bir yorumdur...* (K13, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2023).

Faiz ile ribanın birebir aynı olmadığı da kimi katılımcılarca belirtilmektedir. Bazı katılımcılaer meseleye enflasyon penceresinden yaklaşmaktadır. Bu görüşe göre faiz oranı enflasyonun altında kalırsa bunun faiz olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir (Kaya, 2024).

> *Benim kişisel kanaatim Kur'ân-ı Kerim'de yasaklanan riba ile çünkü kat kat veriyorsun adamlar ertesi gün 1000 ya da 1 ay sonra şunun iki katı yani adını koyarak bir şey alıyorsun. Ama bu banka faizleri ya da bu kredi işte şeylerde kredilerden kullanılan faizlerin bu Kur'ân'ın kastettiği riba gibi olmadığı kanaatindeyim...* (K5, Kişisel Görüşme, 26 Ocak 2023).

Kur'ân ve hadislerde zikredilen ribanın altın para veya gümüş hakkında rivayet edildiğini söyleyenler de mevcuttur. Faiz, kâğıt para üzerinden bir işlem olduğu için bunun Kur'ân'da ve hadislerde geçen ribadan farklı olduğu kimi akademisyence belirtilmiştir (Kaya, 2024).

> *Bire bir aynı değildir. Yani bir defa herkes burada müsterih olmalı ki bu bire bir aynı değildir. Burada ilave olarak birkaç hususa daha işaret edeyim. Bir defa Kur'an ı Kerim'deki riba kelimesi temel olarak altın üzerine, altın para üzerine söylenen bir lafızdır. Yani altın parayı kasteden bir lafızdır. O yani altındaki artışı, altındaki şart koşulan fazlalığı ifade eder. Bunun dışındakilerin tamamı altına hadi bilemedin bir de gümüşe kıyasla ortaya konulur...* (K7, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2023).

Faiz ve riba, birebir aynı anlamı taşımamakla birlikte, kavramsal olarak birbirine oldukça yakın görülmektedir. Aralarındaki benzerlik, özellikle işleyiş mekanizması ve temel unsurlar açısından belirgindir.

Faizin, Kur'ân'da bahsedilen riba ile benzerliğinin, haksız kazanç yollarından biri olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü faiz sisteminde temel mantık, emeğin sömürülmesi ve emekçinin sürekli olarak dezavantajlı konuma düşmesidir (Kaya, 2024).

Günümüzdeki ekonomik tecrübeler, bankaların yüksek faiz oranlarıyla işlem yaptığını açıkça göstermektedir. Örneğin, bir kişi bankadan yıllık %3 faiz oranıyla 10 bin TL kredi çektiğinde, toplamda 13.600 TL geri ödeme yapmak zorunda kalır. Bu durumda, ödeyeceği faiz miktarı 3.600 TL olacaktır. Eğer ödemelerinden birini geciktirirse, banka her geçen gün için ek faiz uygulayarak borcunu artıracaktır. Ancak dikkat çekici bir nokta, borçlu kişinin banka ile yeni bir ödeme planı yapması hâlinde, bankanın uyguladığı ek faizleri kısmen silebilmesi veya azaltabilmesidir (Kaya, 2024).

Faizi riba olarak görmeyenlerin, bu meseleyi özellikle kâğıt para ve enflasyon bağlamında ele aldıkları bilinmektedir. Bankaların uyguladığı kâr oranlarının enflasyon oranının altında olması durumunda, bu işlemlerin faiz ya da riba kapsamında değerlendirilemeyeceği yönünde görüşler öne sürülmektedir. Bu tartışma, günümüz ekonomik sisteminde faiz ve riba kavramlarının daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Kaya, 2024).

Fakat burada şöyle de var, ikisi çok farklı da değil, şeklen birbirine benziyor (K7, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2023).

Riba ve faiz kavramlarının günümüzde daha net bir şekilde açıklığa kavuşturulması gereken konular arasında yer aldığı görülmektedir. Modern ekonomilerde devletlerin büyük ölçüde bankalarla çalıştığı ve bankacılık sektörünün ekonomik sistemin merkezi hâline geldiği bilinmektedir. Ancak bankaların, emeği sömürdükleri ve emekçileri zor durumda bıraktıkları yönündeki eleştiriler nedeniyle, mevcut sistemin ıslah edilmesi veya adalet temelli yeni bir bankacılık modelinin oluşturulması gerektiği düşünülmektedir (Kaya, 2024).

Öte yandan, katılım bankalarının bazı şüpheli işlemleri sebebiyle güven açısından geride kaldığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Ayrıca enflasyon, kâğıt para ve bunların faiz (riba) ile olan ilişkisi gibi mevzuların daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada, alanında uzman iktisatçılar ve ilahiyatçılar tarafından kapsamlı araştırmalar yapılarak, konunun tüm yönleriyle değerlendirilmesi ve netliğe kavuşturulması büyük bir ihtiyaç olarak görülmektedir (Kaya, 2024).

Bankalardan alınan araç ve ev kredisini nasıl değerlendirirsiniz?

Bazı müşteriler, ev veya araç satın alırken bankalardan faizli kredi kullanmaktadır. Katılım bankalarının uyguladığı sistemde ise, satın alınacak malın doğrudan banka tarafından temin edilmesi ve daha sonra müşteriye vadeli olarak satılması esas alınmaktadır. Bu işlem, faiz olarak değil, kâr payı şeklinde tanımlanmaktadır. Buna karşılık, geleneksel bankaların uygulamalarında da bir malın varlığı söz konusu olsa da, işlem doğrudan para üzerinden yürütüldüğü için faiz olarak kabul edilmekte ve İslami açıdan haram sayılmaktadır (Kaya, 2024).

Bu konuyu değerlendirirken, "Eğer satın alınacak mal mevcutsa ancak finansman faizli bir banka tarafından sağlanıyorsa, bu işlem caiz olur mu?" sorusunu yönelttik. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, böyle bir durumda işlemin faiz kapsamına gireceğini ve caiz olmadığını belirtmiştir. Her ne kadar süreçte bir mal veya hizmetin varlığı söz konusu olsa da, uygulama yöntemlerindeki farklar, katılım bankaları ile diğer bankalar arasındaki ayrımı ortaya çıkarmakta ve bu ayrım faiz olup olmadığı noktasında farklı değerlendirmelere yol açmaktadır (Kaya, 2024).

> *Kredi kelimesi sözlükteki bizim bildiğimiz anlamıyla para karşılığında alınan para demek. Zaten bu faizdir. Katılım bankaları bunu para karşılığında para değil de kâğıt üzerinde de olsa ticari bir işlem ve bir şeyi alma verme şeklinde yaptıkları için bu caiz oluyor…* (K2, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2023).

İlk kez ev veya araç edinmenin zaruri bir ihtiyaç olarak değerlendirilmesi durumunda, faizli bankalardan kredi kullanmanın caiz olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. Ancak zaruriyetin sınırlarının ne kadar geniş veya dar olması gerektiği konusu tartışmaya açıktır. Zira bir kişi için 1 milyonluk bir değer zaruri kabul edilirken, bir başkası için bu miktar 5 milyon olabilir. Bu durumda, zaruriyetin objektif bir ölçütle belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin, hayatta kalabilmek için haram bir yiyeceğe başvurulması gerektiğinde, bunun ölçüsü yalnızca ölüm tehlikesini ortadan kaldıracak kadar tüketmek şeklinde belirlenmiştir. Ancak, kişinin doyuncaya kadar yemesine izin verildiğine dair bir hükme Mecelle'de rastlanmamaktadır. Bu durum, zaruret kavramının sınırlarının keyfi şekilde genişletilebileceğini değil, tam aksine belirli bir çerçevede tutulması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla, zaruriyetin ötesine geçerek kişisel tercihlerin ve rahatlık arayışının devreye girdiği bazı tutumların olduğu düşünülmektedir (Kaya, 2024).

> *Eğer gerçekten ez-zarurat tubihu'l mahzurat diye bir Mecelle kaidesi var hatırlarsınız. Şimdi faizsiz sistemle çalışanlardan alınırsa ilk ev yani zaruridir. Hacet-i asliyedendir. Onda ben bir beis görmüyorum. Çünkü hem faizsiz…* (K3, 20 Şubat 2023).

İster katılım bankaları olsun ister diğer faizli işlem yapan bankalar olsun bunlardan alınan ev veya araç kredisinin koşulsuz caiz olabileceği de söylenmektedir (Kaya, 2024).

> *Şöyle düşünün Hazreti Ebû Bekir büyük bir ticaret adamı. Ne yapıyor? Malları getiriyor, insanlara satıyor. Satarken kimisine peşin veriyor, kimisine veresiye veriyor. Veresiye verdiklerinde bazen vadeden dolayı artış olabiliyor. Daha fazla ödeme alabiliyor. Yani o dönemdeki uygulama böyle. Bunun bire bir aynısını bugüne alırsak ya bugün yani o artık sıradan bir ticaret şekli… Bunlardan bir tanesi de işte bu bankaların herhangi bir evi alıp, peşin parayla alıp veresiye olarak mudiilerine müşterilerine satması…* (K7, 20 Şubat 2023).

Faizli bankalardan ev veya araç almanın caiz olmadığını mülakatta belirten katılımcılar da vardır (Kaya, 2024).

> *Doğrudan faizli işlem yaptıkları için faizsiz olduğunu söylemek mümkün değil. Zaten onlar faizli istiyorlar. Bu açık ve bilinen bir şey… Dolayısıyla bankaların verdikleri krediler yani ticari bankaların verdiği krediler hepsi faizdir ve faiz yasaktır…* (K9, Kişisel Görüşme, 26 Ocak 2023).

Kredili ev veya araba almak hususunda herkesin bir mazereti olabilir. Ancak bunun uhrevi mesuliyeti göz ardı edilmemelidir. Ayrıca mazeret denilen şeyin bir miktarı olması gerekmektedir (Kaya, 2024).

> *Aynı şey aynı hiç ben hiç öyle bazıları diyorlar ki işte mazereti var bir taneye ihtiyacı var alabilir. Ben bunu asla demem. Allah bir adama niye evin yok diye sormaz. Niye araban yok da sormaz ama niye faiz aldın, faiz verdin diye sorar. Üstelik faiz ile alakalı Bakara Suresi 275. âyette ve yine Bakara suresinin 279. âyetinde başka hiçbir günah için söz konusu edilmeyen korkunç iki tane ifade var. Şeytanın çarptığı, şeytanın çarpıp ayağa diktiği adam gibidir faiz yiyenler diyor. Bir de bu faiz işleriyle uğraşanlar Allah'tan ve Resulünden gelen bir savaşla yüz yüze olduğunun bilincinde olsunlar diye böyle son derece tehditkâr ifadeler var. Hiç kimse muhabbetine olsun ciddi gideyim bir kredi alayım demez. Herkesin kendine göre bir mazereti elbet vardır. Yani mazeret adabına göre bir ev mazerettir, adamına göre ikinci ev mazerettir, adamına göre yazlık mazerettir. Adamına göre bir araba mazerettir. Ama başka bir adama göre İkincisi üçüncüsü mazerettir. Yani ne gerçekten mazerettir ne değildir…* (K10, Kişisel Görüşme, 31 Ocak 2023).

Bazı katılımcılar özellikle katılım bankalarından alındığı takdirde caiz olabileceğini belirtmektedir (Kaya, 2024).

> *Şimdi burada bütün bankaları ikiye ayırmamız gerekiyor. Katılım bankaları ve konvensiyonel bankalar. Konvensiyonel bankalar bugün yapmış olduğu işlem, faizli muamele olduğu için caiz değil. Çünkü para veriyorlar ve bu paralar üzerinden bir paranın zaman değeri veyahut da getirisine bağlı olarak bir ilave bir şey istiyorlar. Ama katılım bankaları gerek araç gerek kredi, konut kredisi, kredi konutu peşin satın alıp murabaha dediğimiz usulle taksitle satıyorlar. Dolayısıyla katılım bankalarından olduğu müddetçe ben bunların caiz olduğunu düşünüyorum.*(K12, Kişisel Görüşme, 4 Nisan 2023)

Ev veya araç edinme konusunda, zaruriyetin sınırlarının net bir şekilde belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu konuda herkes için geçerli olacak genel bir ölçüt bulunmalıdır. Örneğin, seferilik halinde namazların kısaltılması ve birleştirilmesi, 80-90 km'lik mesafeye bağlı olarak belirlenmiştir. Burada asıl sebep mesafe iken, yolculuğun zorluk seviyesi bir hikmet boyutu olarak değerlendirilir. Günümüzde özellikle uçak yolculuklarında meşakkat büyük ölçüde azalmış olsa da, bu durum seferilikle ilgili hükümleri ortadan kaldırmaz. Dikkat edildiğinde, seferilik için belirlenmiş genel bir ölçütün var olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, zaruriyet durumları için de objektif bir kriter belirlenmelidir.

Bir kişinin faizle ev satın almak zorunda kalmasının temel gerekçeleri genellikle "kira ödemektense, kira öder gibi ev sahibi olurum" düşüncesi veya bazı kişisel tercihler olmaktadır. Bu noktada, kişinin nefsi ve arzularının da devreye girdiği söylenebilir. Oysa faizle ev almak durumunda kalan bir kişi, gerçekten kiralık bir ev bulamamış mıdır? Ona kiralık ev vermeyi kabul eden hiç kimse bulunmamış mıdır? Gerçekte, böyle bir durumun son derece nadir olduğu düşünülmektedir (Kaya, 2024).

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Profili

Katılımcılar	Akademik Ünvanı	Üniversite	Fakülte	Uzmanlık Alanı	Yaşı	Bazı Çalışmaları
K1	Prof. Dr.	Sakarya	İlahiyat	İslam Hukuku	85	Modern Ticaret Hukuku ve İslam Hukukunda Haksız Rekabet
K2	İlahiyatçı Yazar	Marmara	İlahiyat	İslam Hukuku-Vaiz	63	Dereyi Bulandırma, Medine Raporu
K3	Prof. Dr.	Marmara	İlahiyat	Tefsir	62	Kur'ân ve Arkeoloji, Yeniden Kur'ân'a Yönelmek
K4	Prof. Dr.	İstanbul	İlahiyat	İslam Hukuku	85	İslam Araştırmalarında Usul
K5	Prof. Dr.	Erzurum	İlahiyat	Kelam	55	Cebri Düşüncenin Yaygınlaşmasında Siyasî İktidarın Etkisi, Mevalinin Hadis Rivayetindeki Yeri
K6	Prof. Dr.	Bitlis	İlahiyat	Tefsir	55	Müfredat Kur'ân Kavramları Sözlüğü
K7	Prof. Dr	Eskişehir	İlahiyat	Tefsir	59	Riba(Faiz) Kavramının Anlamsal Serüveni: Dinamik Bir Analiz, Kur'ân'daki İnfâk Kavramının Anlam Yelpazesi

K8	Prof. Dr.	Erzurum	İlahiyat	Tefsir	61	Kurân'da Bilgi, Hayat Rehberi Kur'ân
K9	Prof. Dr.	Erzurum	İlahiyat	İslam Hukuku	60	Fıkıh Usulü Açısından Beyan, İslam Hukukunda İhtiyat İlkesi
K10	Prof. Dr.	Samsun	İlahiyat	Tefsir	58	Kur'ân Sözlüğü, Kur'ân-ı Kerim'den Mesajlar
K11	Prof. Dr.	Erzurum-Ankara-İstanbul-Cambridge	İlahiyat	İslam Hukuku	80	İslam Dini ve Sosyal Adalet, İslam Hukukuna Giriş
K12	Prof. Dr.	İstanbul	İlahiyat	İslam Hukuku	55	Modern Dönemde Faizsiz Bankacılık ve Fıkhî İşleyişi
K13	Prof. Dr.	Ankara	İlahiyat	Tefsir	62	Kur'ân Nasıl Bir Kitaptır

SONUÇ

İslam'da faiz yasaklanmış ve bunun, ekonomik adaletin sağlanması, fakirlerin ve emekçilerin haklarının korunması adına gerekli olduğu vurgulanmıştır. Faiz uygulamasının, zenginlerin lehine işleyen ve fakirleri daha da yoksullaştıran bir sistem olduğu, Kur'ân'daki çeşitli ayetlerle de açıkça dile getirilmiştir. Faizin uzun bir tarihsel geçmişi olduğu ve toplumlarda çeşitli şekillerde uygulanmış olmasına rağmen, İslam'ın bu konuda net bir duruş sergileyerek faizden kaçınılmasını öğütlediği görülmektedir. Bu bağlamda, hem bireysel hem de toplumsal olarak faizin zararları, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda manevi ve toplumsal huzursuzluklar meydana getirecek şekilde genişlemektedir.

Faizin sadece ekonomik bir olgu olmanın ötesinde, manevi ve ahlaki zararlar da doğurduğu gözlemlenmiştir. Faiz, toplumları derinlemesine etkileyerek, yalnızca zenginlerin lehine çalışan bir sistem oluşturmakta ve bu durum yoksul kesimleri daha da yoksullaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, faizin tasfiye edilmesiyle, toplumsal yardımlaşma, emek ve üretim esaslı bir ekonomi yapısının inşa edilmesi mümkün olacaktır. Bu nedenle, faiz sisteminin reddedilmesi, sadece İslam'a ait bir yasağın uygulanması değil, aynı zamanda daha adil, daha huzurlu ve daha sürdürülebilir bir ekonomik düzenin kurulması için de bir adım olarak görülmelidir. Faizsiz bir ekonomi anlayışı, sadece inanç esaslı değil, toplumsal ve ekonomik olarak da fayda sağlayacak bir sistem olarak kabul edilmelidir.

Araştırmamızda faizle ilgili pek çok farklı perspektifi bir araya getirerek, hem Kur'ân-ı Kerim'e hem de geleneksel İslam hukuku anlayışına dayanan derinlemesine bir analiz sunmaya çalıştık. Faiz uygulamalarının yalnızca bireysel kazanç değil, aynı zamanda toplumsal adalet açısından da ciddi tehlikeler barındırdığı ve bu sistemin İslam'a aykırı olduğu bu çalışmada aktarılmaya çalışılmıştır.

Banka faizi ile Kur'ân ve hadislerde yasaklanan riba arasında önemli benzerlikler bulunsa da, her iki kavramın tam anlamıyla aynı olduğunu söylemek zordur. Riba, temel olarak haksız kazanç ve emeğin sömürülmesi üzerine kuruluyken, faiz, özellikle modern ekonomik sistemlerde enflasyon, kâğıt para ve bankacılık sistemine özgü faktörlerle daha karmaşık bir hal almıştır. Ancak her iki kavramda da haksız bir artış, karşılıksız kazanç ve adaletsizlik unsurları barındığı için, bu konu üzerindeki tartışmaların derinlemesine incelenmesi ve İslami ekonomi ile modern finans sistemlerinin kesişim noktalarının doğru bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Faiz, ribadan ayrı tutulmaya çalışılsa da, özellikle düşük faiz oranlarının bile ekonomik eşitsizliklere yol açabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, ekonomik sistemlerin ıslah edilmesi ve adalet temelli bir bankacılık modelinin oluşturulması, günümüzde büyük bir gereklilik halini almıştır.

Bankalardan alınan araç ve ev kredileri, İslami finansal açıdan oldukça tartışmalı bir konudur ve birçok farklı görüş mevcuttur. Bu görüşlerin bir kısmı faizli kredilerin kesinlikle caiz olmadığını belirtirken, diğerleri faizsiz bankaların sunduğu finansmanların daha uygun olduğunu savunmaktadır. Bu görüşler şu şekilde özetlenebilir:

1. Faizli Bankalar ve Caiz Olmama Durumu: Geleneksel bankaların sunduğu krediler, faiz içerdiği için İslam hukukuna göre haram kabul edilmektedir. Birçok katılımcı, faizli bankaların verdiği kredilerle ev veya araç almanın caiz olmadığını ve bunun bir günah olduğunu belirtmiştir. Bu görüş, faizle yapılan her türlü işlemle ilgili uyarıların İslam'da büyük bir öneme sahip olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

2. Katılım Bankaları ve Faizsiz Krediler: Katılım bankaları, genellikle faiz yerine kâr payı sistemi uygular. Bu bankalarda, ev veya araç alım-satımı, malların bankalar tarafından satın alınarak müşterilere vade farkıyla satılması şeklinde yapılır. Bu sistem, faizli işlemlerden farklı olarak, İslam finansman sistemine daha uygun bir alternatif olarak görülmektedir. Bazı katılımcılar, katılım bankalarının sunduğu finansman yönteminin caiz olduğunu belirtmektedir.

3. Zaruret Durumu ve Caiz Olma İhtimali: Bazı kişiler için, bir ev veya araç sahibi olmanın zaruri bir ihtiyaç olarak kabul edilebileceği düşünülmektedir. Bu durumda, faizli bankalardan alınan kredilerin caiz olabileceği savunulmaktadır. Ancak zaruret kavramının sınırları, kişisel durumlara göre değişebileceği için, bu konuda net bir ölçüt bulunması gerektiği belirtilmiştir.

4. Mecburiyet ve Şahsi Kanaatler: Faizli kredilere başvurulmasının, çoğunlukla kişisel tercihler ve rahatlık arayışından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Örneğin, bir kişi için ikinci bir ev veya lüks bir araba almanın mazeret oluşturup oluşturmadığı kişisel bir değerlendirmeye tabidir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar, faizli kredilerle işlemler yapılmasının, kişiyi büyük bir uhrevi sorumluluğa sokabileceğini ve bu tür işlemlerden kaçınılması gerektiğini savunmaktadır.

Dolayısıyla bu konuda farklı görüşler bulunmakla birlikte, genel olarak faizli işlemlerden kaçınılması gerektiği, İslam hukuku açısından oldukça önem arz etmektedir. Katılım bankalarının sunduğu faizsiz finansman ise daha uygun bir alternatif olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Beydavî, Kadı Nasırüddin Ebu Said. ***Envaru't Tenzîl ve Esrâru't Te'vîl***. Çev. Abdülvehhab Öztürk. 1Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2017.

Bilmen, Ömer Nasuhî. ***Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri***.1 Cilt. İstanbul: Nisâ Yayınları, ts.

Canan, İbrahim. ***Hadis Ansiklopedisi Kütüb-ü Sitte***. İstanbul: Akçağ Yayınları, 1 Cilt. ts.

Coşkun, Mustafa. "Faiz, Banka ve İslam". ***İslam Medeniyeti Dergisi*** 29/4 (1973), 36-40. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1787327

Emiroğlu, Hasan Tahsin***. Esbâb-ı Nüzûl (Kur'ân Âyetlerinin İniş Sebepleri)***. 9 Cilt. Konya: Kuzucular Ofset, ts.

İbnu'l Cevzi, Cemalüddin Abdurrahman. ***Zâdü'l Mesir fi İlmi't Tefsir***. Çev. Abdulvehhab Öztürk. 1 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2015.

İbnü'd Deyba, Vecîhüddin. *Teysîru'l* ***Vusûl İlâ Câmi'i'l Usû'l Min Hadîsi'r Resûl***. Çev. Hanifi Akın. 6 Cilt. İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2020.

İbn-i Kesir, Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din İbn-i Ömer. ***Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm***. Çev. Savaş Kocabaş. 1, 2, 5 Cilt. İstanbul: Polen Yayınları, 2020.

İsfehânî, Râğıb. ***Müfredât Elfâzı'l Kur'ân.*** Çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.

Kaya, Erkan. ***Kur'ân-ı Kerim'in Âyetleri Işığında Zekât Sadaka ve Faizin Toplumsal Boyutu***. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Kur'ân-ı Kerim Açıklamalı Meali. Çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2004.

Kutup, Seyit. İbrahim Hüseyin. ***Fî Zilâli'l Kur'ân.*** Çev. Salih Uçan. vd. 1, 2 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2003.

Nevevi, Muhyiddin. ***Riyâzu's Sâlihîn Muhtasar***. Çev. M. Emin Özafşar. Bünyamin Erul. 3 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2013.

Nursi, Said. ***Mektûbât***. İstanbul: Envar Neşriyat, 6. Basım, 2010.

Özdemir, Mahmut. (2010). "Faiz (Ribâ) Kavramına İslâmî Bir Yaklaşım". *Kırıkkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2010), 62-76. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/issue/37277/432244

Özsoy, İsmail. "Faiz", ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***. 12/110-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Razi, Fahruddin. ***Mefâtihu'l Gayb***, Çev. Heyet. 8 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.

Sabûnî Muhammed Ali. ***Ahkâm Tefsiri***, Çev. Mazhar Taşkesenlioğlu. 1 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2012.

Sabûnî Muhammed Ali. ***Safvetü't-Tefâsir (Tefsirlerin Özü)***, Terc. Sadrettin Gümüş. Nedim Yılmaz. 1 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Yazır, Elmalı M. Hamdi. ***Hak Dini Kur'ân Dili***. 1, 2, 6 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 1992.

Yereli A. B. vd. "Osmanlı Kadı Sicillerinde Faiz Uygulamaları: Örnek Kararlar Üzerinden Bir İnceleme". ***IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu***. 1 Cilt. (2017), 33-42.

Zühaylî, Vehbe. ***İslâm Fıkhı Ansiklopedisi***. Çev. Ahmet Efe. vd. 3 Cilt. İstanbul: Risale/Bayrak Matbaacılık, 2011.